

หัตถการพื้นฐานทางกุมารเวชศาสตร์

รองศาสตราจารย์ แพทย์หญิงวนิดา เปาอินทร์

บทนำ

การที่จะทำหัตถการใดๆ ให้กับผู้ป่วย แพทย์ นักศึกษาแพทย์ และบุคลากรทางการแพทย์ จำเป็นต้องมีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องนั้นๆ ได้แก่ความรู้พื้นฐานทางด้านกายภาพ สรีระวิทยา ของอวัยวะที่เกี่ยวข้อง รู้ข้อบ่งชี้ ข้อควรระวัง ภาวะแทรกซ้อน และวิธีการทำหัตถการอย่างถูกต้อง ดังนั้นผู้ทำจึงต้องเรียนรู้ จากแหล่งความรู้ต่างๆ ฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ โดยเริ่มทำในหุ่นฝึก ก่อนที่จะทำกับผู้ป่วยจริง ภายใต้การกำกับดูแลจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ผู้ป่วยได้รับการดูแลที่ดี และลดโอกาสของการเกิดภาวะแทรกซ้อน

ในเอกสารนี้ประกอบด้วยหัตถการพื้นฐานทางกุมารเวชศาสตร์ดังต่อไปนี้

1. การจับหรือห่อตัวเด็กเพื่อทำหัตถการ
2. การฉีดยาเข้ากล้ามเนื้อ
3. การฉีดยาเข้าใต้ผิวหนัง
4. การฉีดยาเข้าชั้นผิวหนัง
5. การฉีดยาเข้าเส้นเลือดดำ
6. การเจาะเลือดจากเส้นเลือดฝอย
7. การเจาะเลือดจากเส้นเลือดดำ
8. การเจาะเลือดจากเส้นเลือดแดง
9. การเจาะตรวจน้ำไขสันหลัง
10. การใส่สายเข้ากระเพาะอาหาร
11. การใส่สายสวนปัสสาวะ
12. การใส่สายให้น้ำเกลือทางหลอดเลือดดำส่วนปลาย

การจับหรือห่อตัวเด็กเพื่อทำหัตถการ (Physical Restraint)

เมื่อต้องมีการทำหัตถการ หรือการตรวจที่อาจทำให้เด็กเจ็บหรือกลัว จำเป็นต้องมีการจับหรือห่อตัวเด็กหนึ่ง เพื่อให้ทำหัตถการได้สำเร็จ รวดเร็วมากขึ้น และลดความเจ็บจากการทำหัตถการ ช่วยให้เด็กและผู้ปกครองผ่านประสบการณ์นั้นด้วยความรู้สึกที่ดีขึ้น แต่ถ้าจับหรือห่อตัวเด็กโดยไม่ถูกวิธี อาจทำให้เด็กกลัวหรือกังวลมากขึ้น

การเตรียมเด็กและผู้ปกครองให้ดีขึ้นก่อนทำหัตถการจะช่วยลดความกลัวและกังวลได้ ควรพูดปลอบโยนเด็ก เพื่อช่วยให้เด็กรู้สึกผ่อนคลาย และพิจารณาให้ยาแก้ปวด หรือ sedation ที่เหมาะสมเมื่อต้องทำหัตถการที่ทำให้เจ็บ

นอกจากนี้การจับหรือห่อตัวจะช่วยในเด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวด้วย ควรทำอย่างระมัดระวังเพื่อป้องกันเด็ก และคนอื่น ๆ

ข้อบ่งชี้

เมื่อจำเป็นต้องทำหัตถการในเด็กทารกจนถึงก่อนวัยเรียนมักจำเป็นต้องจับหรือห่อตัว ส่วนเด็กวัยเรียนส่วนใหญ่สามารถให้ความร่วมมือโดยไม่ต้องจับ ไม่ควรทำหัตถการที่เจ็บกับเด็กที่กำลังตื่นโดยไม่ได้จับหรือห่อตัวให้ตีพอ การเลือกวิธีการจับหรือห่อตัวที่เหมาะสมขึ้นกับระดับพัฒนาการของเด็ก และชนิดของหัตถการ

ในบางครั้งอาจจำเป็นต้องใช้ในวัยรุ่นที่กำลังอาละวาด เพื่อป้องกันการทำร้ายตนเองและผู้อื่น โดยอาจต้องใช้ยา sedation ก่อน

ข้อควรระวัง / ข้อห้าม

ไม่มีข้อห้ามที่ชัดเจน การจับหรือห่อตัวเด็กไม่ได้ใช้แทนการพูดหรือการทำอย่างอื่นที่ทำให้เด็กรู้สึกผ่อนคลาย แต่ควรทำไปด้วยกัน ได้แก่ การพูดปลอบโยน เข้าใจความรู้สึกของเด็ก ไม่โกหก รวมทั้งการเลือกยาที่เหมาะสม เช่น ยาแก้ปวด ยาชา หรือยา sedatives ในกรณีที่เด็กมีปัญหาเรื่องการหายใจ หรือมีสัญญาณชีพผิดปกติ ควรทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง

อุปกรณ์

แผ่นกระดานที่ผลิตเฉพาะ ซึ่งจะมีขนาดต่างๆ ให้เลือกใช้ตามขนาดตัวเด็ก ผ้า และเทป

การเตรียมผู้ป่วยและญาติก่อนการทำหัตถการ

สร้างความคุ้นเคยกับเด็กและครอบครัวก่อน อธิบายความจำเป็นที่จะต้องจับหรือห่อตัวกับผู้ปกครอง และตัวเด็กถ้าโตพอที่จะเข้าใจ (โดยทั่วไปคือเด็กมากกว่า 1 ปี) เด็กจะเข้าใจได้มากกว่าที่เด็กพูด เลี่ยงการพูดเหยหยหรือหลอกเด็กให้กลัว โกรธ หรืออาย ขณะห่อตัวเด็กบอกเด็กเรื่องหัตถการหรือการตรวจที่ต้องทำโดยไม่โกหก บอกเด็กว่า “มันอาจไม่เจ็บมากเท่าที่หนูคิด”

ให้โอกาสผู้ปกครองในการซักถาม และบอกทางเลือกอื่นๆ อนุญาตให้ผู้ปกครองที่สงบพอให้อยู่ขณะทำหัตถการเพื่อช่วยให้เด็กรู้สึกดีขึ้น แต่ไม่ให้ผู้ปกครองเป็นผู้จับเด็กโดยตรง

ในกรณีที่ให้ยาแก้ปวด หรือ sedatives ควรรอให้ยาออกฤทธิ์ก่อนที่จะห่อตัวหรือทำหัตถการ แต่อย่าให้ช่วงเวลาก่อนทำหัตถการนานมาก เนื่องจากเป็นช่วงที่จะสร้างความกังวลใจได้มาก

แม้จะอยู่ในห้องฉุกเฉิน หรืออยู่ในสภาวะที่งานยุ่งมากๆ ก็ไม่ควรจะรีบร้อนทำหัตถการหรือตรวจเด็ก โดยไม่ได้มีการเตรียมเด็ก ในขณะที่จับหรือห่อตัวควรพูดคุย อธิบายด้วยคำพูดที่เหมาะสมกับวัย และมีท่าทีที่ให้ความรู้สึกปลอดภัย จะช่วยให้เด็กยอมรับและลดความกังวล ความกลัว และความเจ็บลงได้ ถ้ามีเวลาเพียงพอ อาจแสดงให้ดูก่อนว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ก่อนที่จะจับหรือห่อตัวเด็ก

วิธีการ

การจับเด็กโดยบุคลากร ใช้คนคนเดียว ในการจับเด็กเล็กๆ ถ้าจับไม่อยู่ควรเพิ่มคนช่วย จับ แทนการสู้แรงกับเด็ก จับให้แน่นพอที่จะทำให้เด็กขยับไม่ได้ โดยไม่ทำให้เด็กเจ็บหรือมีการฟกช้ำ

วิธีการจับขึ้นกับอายุ ขนาดตัวเด็กและหัตถการที่ต้องการทำ เช่น ในกรณีที่ต้องการตรวจหู คอ จมูก ให้เด็กนั่งตัวตรงแขนทั้งสองข้างไว้ด้วยมือข้างหนึ่ง และใช้มืออีกข้างจับที่หน้าผากของเด็กให้แนบกับลำตัวของผู้จับ เช่นเดียวกับการจับเพื่อฉีดยาบริเวณต้นขา โดยมือข้างที่จับหน้าผากเปลี่ยนมาจับที่หัวเข่าของเด็ก

ในกรณีของการเจาะน้ำไขสันหลัง วางเด็กนอนตะแคง แขนข้างหนึ่งสอดใต้ขาที่บริเวณเข่า แขนอีกข้างสอดใต้หลังด้านบน บริเวณที่ต่อจากคอ ให้ผู้ช่วย ดึงเด็กเข้าหาตัวเพื่อให้ช่องกระดูกสันหลังกว้างขึ้น งอตัวเด็กให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่รบกวนการหายใจ แนะนำติด pulse oximeter และ ให้ผู้ช่วยประเมินเด็กเป็นระยะ

การจับหรือห่อตัวเด็กเพื่อการทำหัตถการอื่นๆ ให้ผู้ช่วยจับอวัยวะนั้นๆ อย่างมั่นคง โดยไม่ให้เด็กเจ็บ ให้ผู้ช่วยโน้มตัว อยู่บนตัวเด็กเพื่อป้องกันไม่ให้เด็กขยับอวัยวะส่วนอื่นๆ

การห่อทั้งตัว (Mummy Wraps) ใช้ผ้าผืนใหญ่ พับให้ความกว้างของผ้าเท่ากับรักแร้ถึงสันเท้าเด็ก วางเด็กลงบนผ้า สอดแขนเด็กไว้ใต้ผ้า โอบผ้ารอบแขนไปด้านหลัง แล้วพันรอบตัวมาทางด้านหน้า ใช้เทปที่ยึดกับเตียงพันทับอีกครั้ง (ถ้ามี) อาจห่อตัวเด็กโดยให้แขนข้างหนึ่งยื่นออกมา ถ้าต้องการทำหัตถการที่แขนข้างนั้น

การใช้แผ่นห่อตัวสำเร็จรูป (Papoose) วางแผ่นห่อตัวไว้บนเตียง วางเด็กนอนแผ่นห่อตัว ใช้แถบผ้ายึดที่แขนข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง แถบผ้าที่ใช้ยึดมี 3 แถบ ใช้ดันแขน ส่วนลำตัว และขา รัดแถบผ้าตรงกลางให้แน่น แต่ระวังอย่าให้อึดอัด จากนั้นรัดแถบผ้าส่วนขา และสุดท้ายให้รัดแถบผ้าส่วนหัวไหล่และต้นแขน

ปรับการใช้แผ่นห่อตัวตามความต้องการใช้งาน โดยให้ส่วนของอวัยวะที่ต้องการทำหัตถการยื่นออกมา อาจรัดแถบผ้าบริเวณศีรษะ ถ้าต้องการไม่ให้ศีรษะขยับ อาจให้ส่วนขายื่นออกมาถ้าต้องการ หรือเอาส่วนแขนยื่นออกมาที่รูเปิดของแถบส่วนแขน รัดส่วนแขนที่ยื่นออกมากับส่วนยื่นของแผ่นห่อตัวที่ใช้วางแขน

ถ้าต้องการทำหัตถการที่บริเวณหลัง ให้เด็กนอนคว่ำบนแผ่นห่อตัว รััดส่วนศีรษะและขา อาจใช้อุปกรณ์ยึดศีรษะร่วมด้วยถ้าศีรษะยังคงเคลื่อนไหวได้

ภาวะแทรกซ้อน

การจับหรือห่อตัวเด็กอย่างถูกวิธีทำให้เกิดภาวะแทรกซ้อนได้น้อยมาก ภาวะแทรกซ้อนที่เกิดขึ้นเกือบทั้งหมดเกิดขึ้นจากโรคที่เด็กเป็นอยู่เดิม อย่างไรก็ตามภาวะอาจอุดกั้นทางเดินหายใจ อาจเกิดได้ในกรณีที่จับเด็กเพื่อการเจาะน้ำไขสันหลัง ควรระวังในรายเด็กที่มีปัญหาการหายใจ หรือความดันโลหิตต่ำ ควรพิจารณาใช้ pulse oximeter ขณะเจาะน้ำไขสันหลังในเด็กที่มีปัญหาการหายใจ หรือได้รับยา sedation

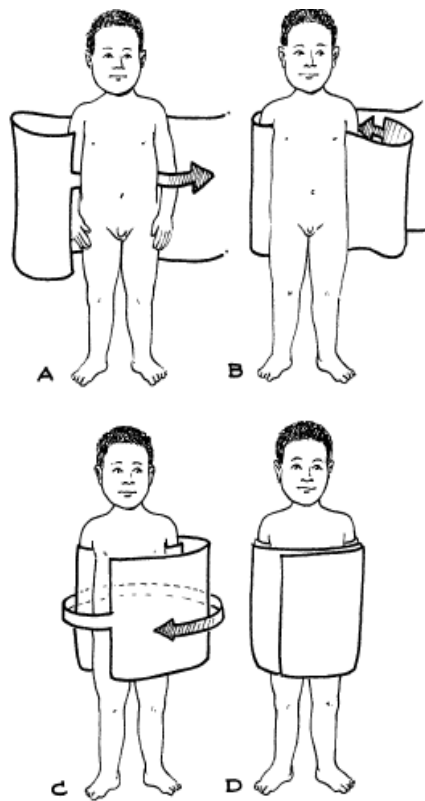
การมัดผูก หรือการใช้มือจับเด็กอาจทำให้เกิดรอยฟกช้ำ หรือทำให้เลือดไปเลี้ยงส่วนแขนขาไม่ได้ ควรระมัดระวังไม่มัด หรือจับแน่นเกินไป หรือเป็นเวลานานเกินไป และดูแลให้การระบายอากาศดีพอ เพื่อให้หายใจได้สะดวก ไม่อึดอัด

รูป 1 แสดงวิธีการจับเด็กเพื่อฉีดยาบริเวณต้นขา [from www.who.int/child-adolescent-health/publications/referral_care/app1/app1fr.htm]

รูป 2 แสดงวิธีการจับเด็กเพื่อการตรวจ [from www.who.int/child-adolescent-health/publications/referral_care/app1/app1fr.htm]

รูป 3 แสดงการห่อตัวเด็ก [from www.who.int/child-adolescent-health/publications/referral_care/app1/app1fr.htm]